

**BELSŐVÁROS
ÉKKÖVE**

Szent Rókus-templom
Csongrád

**JEWEL OF
BELSŐVÁROS**
Saint Roch Church
Csongrád

Csongrád Város Önkormányzata
MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport

Csongrád–Szeged
2016

Szerkesztő / Redigit:
Gyöngyössy Orsolya

Katalógus fotók / Catalogue photos:
Martini János

Szerzők / Writers:
Bara Júlia, Béres Mária,
Gyöngyössy Orsolya, Kelemen Éva

Térképek, archív felvételek /
Maps, archive photos:
Hadtörténeli Intézet és Múzeum
Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei
Levéltár Csongrádi Fiókleveletára
Österreichisches Staatsarchiv

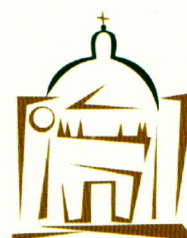
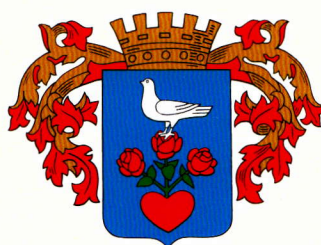
Fordította / Translators:
Antalffy Elayne, Kulcsár Valéria,
Lingvapor Kft.

Borító / Cover:

Anyanyelvi lektor / Lector: Antalffy Elayne

Martini János [fotó], Gyöngyössy Orsolya

Fő támogatók / Main supporters:
Csongrád Város Önkormányzata,
MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport (Szeged)
Nagyboldogasszony Plébániahivatal (Csongrád)
Szeged-Csanádi Egyházmegye
Váci Egyházmegye

MTA-SZTE
VALLÁSI KULTÚRAKUTATÓ CSOPORT

© Gyöngyössy Orsolya, 2016

ISBN 978-963-88570-2-6

ISSN 1218 7003

SILBER-Nyomda Kft., Csongrád

— Belvárosi templom.

Szilber János

CSONGRÁD

Gyöngyössy Orsolya

Papok, templomszolgák és hitélet Csongrád-Belsővárosban

Csongrád ősi településmagját, Belsővárost a folyószabályozás előtt az élő Tisza és annak bökényi árterülete fogta közre. Egyetlen bejárata egy keskeny földszáv volt a mai Kerekárok mellett, ahol Nepomuki Szent Jánosnak, a vízből élők pártfogójának szobra is állt. A városrész szigetszerű jellege a Bökény lecsapolásával végleg eltűnt, nyomai mégis tisztán kirajzolódnak a tájban.

A köznyelvben, a sajtóban és a városrésziről szóló írásokban a *Belváros* illetve *Belsőváros* megnevezések váltakozó használatával találkozunk. Mivel mindkét változatnak megvannak a maga ellenzői és támogatói, jelen sorok szerzőjének is állást kellett foglalnia a kérdésben.

Ez utóbbi elnevezésnek történeti munkákban való használatát az indokolja, hogy a település keleti városrésze a 18–19. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben, papi levelezésekben, katonai térképeken és más forrásokban is Belsővárosként szerepel. Szűcs Judit adatai szerint a városrészben élők az 1980-as években már a lerövidült forma (Belváros) szerint emlegették lakhelyüket, és csak a legidősebbek emlékeztek a „Belsőváros” egykori, élő használatára.¹ A Belváros megjelölés ugyanakkor a városrésznek nem városközpont volta miatt zavaró. Mindezeket figyelembe véve a Belsőváros földrajzi nevet használom.

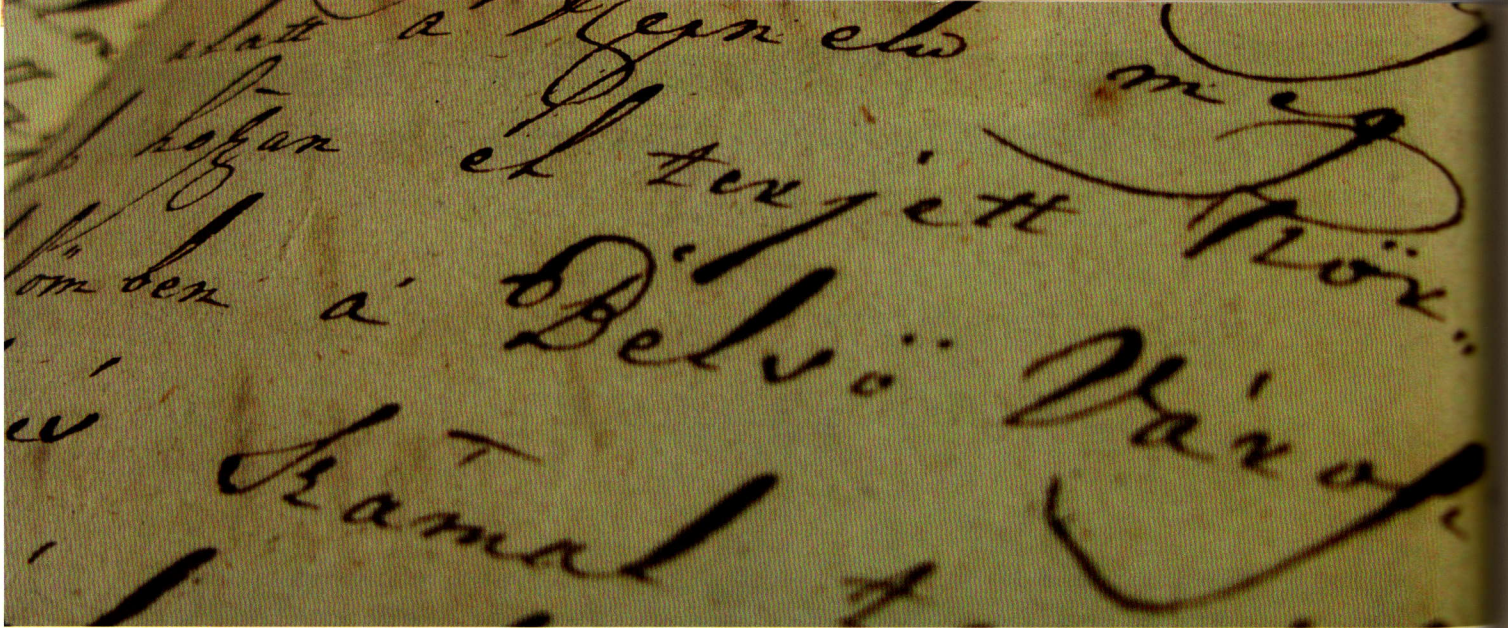
Csongrád-Belsőváros és a tiszai halászat fogalma elválaszthatatlanul összeforrt a gyakorlatban és a köztudatban egyaránt. Az itteni lakosok egészen a 20. század közepéig többségében halászok, pákászok és hajósok voltak, de sokan éltek zsákolásból, hajóhúzásból, kubikos és napszámos munkákból.² Nem véletlen, hogy amikor 1885-ben Hermann Ottó Csongrádon járt, Belsővárosban

kereste az „eredeti magyar típusú” halászatot.³ A 19. század vége, 20. század eleje halászatáról és a halászok életmódjáról Maszlag János belsővárosi lakos önéletírásában olvashatunk.⁴

Az apáról fiúra öröklődő mesterségből szerényen lehetett megélni, de akadtak figyelemre méltó pályafutások is. Csongrád-Belsőváros a gőzhajózás korában több kormányost és hajóskapitányt is adott az országnak⁵, Eszes Mátyás pedig itteni hajósinasból lett a város egyik leggazdagabb embere.⁶

Az itt élő asszonyok híres konyhakertészek voltak. Portékáikat a heti vásárok idején, a csongrádi nagypiacon (mai Szentháromság tér), Szentesen, Szegeden és Kunszentmártonban értékesítették, ahová még az 1940-es években is kofahajókon szállították a zöldséget, gyümölcsöt.⁷ Férjük foglalkozásából adódóan több halaskofa is volt közöttük. Udvarukban a sertés és baromfi mellett leggyakrabban „szegény ember disznáját”, vagyis libát tartottak.

A közel azonos megélhetési lehetőségek miatt az egyes családok életmódját, lakhelyét és étkezési szokásait tekintve nem voltak lényeges különbségek. A szerény keresetből élő, sokgyermekes kubikos és halász családok egymásra voltak utalva, és ez az élethelyzet sűrű szövésű társadalmi hálót, valódi megtartó és fenntartó erőteret hozott létre. Ha mindehhez hozzávesszük a szakmák generációkon átívelő hagyományozódását és a ragaszkodást a szülői házhoz, nem meglepő, hogy a városrész lakossága egészen a rendszerváltásig többé-kevésbé állandó maradt. Ha ingatlan eladására került a sor, a házat lehetőleg „odaválósi” ismerősnek engedték át.⁸

A „belsővárosi mentalitást” jellegzetesnek tartott egyének példáján keresztül lehetne körvonalazni. Példaként említem Benke Tátár Józsefet, akit a maga korában „valódi, tipikus” belsővárosi emberként tartottak számon. Benke Tátár 1908-ban íródott nekrológiájában azt olvashatjuk, hogy szegény, egyszerű ember volt, ugyanakkor „szabadságszerető, egyenes gondolkozású, igazi, őszinte, vendégszerető karakter, aki az utolsó keszeget is megosztotta volna jó barátaival. A halászatot, vadászatot, pákászatot nem haszonlesésből, hanem szenvedélyből űzte”.⁹ Az öntudatos, szilárd jellem és önzetlenség szintén olyan vonások, melyekkel a belsővárosiakat jellemezni szokták.¹⁰ Nem maradhat azonban említés nélkül, hogy a csongrádi liberális beállítottságú újságírók a 19-20. század fordulóján gyakran leplezetlen megvetéssel nyilatkoztak a Kerekárkon belül élők műveltségéről, világszemléletéről és életkörülményeiről. Ahogy a Csongrádi Lap cikkírója 1903-ban sommásan megjegyezte: „a régi belsőváros [...] mintegy tiltakozása annak, hogy a huszadik században élünk”.¹¹ A fejlődés fogalma csak Külsőváros vonatkozásában jöhetett szóba.

Tény, hogy miután Csongrád a 18. században erőteljes északnyugati

terjeszkedésnek indult¹², a tehetősebbek, az értelmiségiek és az iparosok mind az új városrészben építettek házat maguknak. Míg a belsővárosiak nádfedelees házakban laktak és a Szent Rókus-templomtól alig száz méterre szénakazlak tornyosultak¹³, a Kerekárkon kívül sorra épültek az eklektikus és klasszicista stílusjegyeket hordozó polgárházak, az új városi középületek.

Belsőváros az új városközpont-hoz viszonyítva infrastrukturális szempontból is örökös lemaradásban volt. Akár a „szentjános” artézi kút létesítése, a szilárd útburkolat vagy a közvilágítás bevezetése került napirendre, minden új kezdeményezés lassan és nehézkesen valósult meg. Kocsmároson, boltoson és borbélyon kívül alig akadt olyan vállalkozó, aki a szegény sorsú belsővárosiakra bízta volna megélhetését. Az egyik gyógyszer-tári engedély tulajdonosa 1895-ben hosszasan könyörgött a helyi elöljáróságnak azért, hogy ne a Kerekárkon belül kelljen megnyitnia üzletét.¹⁴

Az egykori településmagot tehát a többi városrésztől való, határozott elkülönülés jellemezte évszázadokon keresztül.

Belsőváros „zártága” még a 20. század negyvenes éveiben is kihatott a párválasztási

Csongrád. Halásztanya a Köröstorkolatnál.

szokásokra. Gresó Imre jól tudta, hogy tanyai legény létére egy belsvárosi leányt hazakísérni korántsem veszélytelen vállalkozás. Az ottani legények ugyanis „kilesték őket, és csitt-csatt, be ne gyere a Belváros-

ba! Én is voltam belvárosi kislánnyal, kísértem, de megvédték, mert volt belvárosi jó barátom. Engem nem háborgattak”.¹⁵ A fiatalság saját, belső protokollja szerint a máshonnani legénynek először udvarlási engedélyt kellett kialaknia a belsvárosi legényektől. A leány szava mit sem számított; minden a legények egyezkedésén múlt.¹⁶

Valószínű, hogy a településrészek közti különbségek egykor a köztemetőben is megjelen-

tek. Mivel bizonyító erejű fényképek ezidáig nem kerültek elő, egyedül Palásti Pál közlése irányadó a kérdésben. Palásti szerint ugyanis Dávid József fafaragó – egészen 1903-ban bekövetkezett haláláig – kimondottan a

belsvárosiak számára faragott akácfa sírjeleket.¹⁷

1985-ben ebben a városrészben nyílt meg a 23 házból álló, műemlékileg védett egység részeként a Gyökér utca 1. számú tájház. A rendezők célja a 19–20. század fordulóján valamit a 20. század elején a városrészben és a településen jellemző lakáskultúra bemutatása volt. A kiállítás napjainkban is látogatható.¹⁸

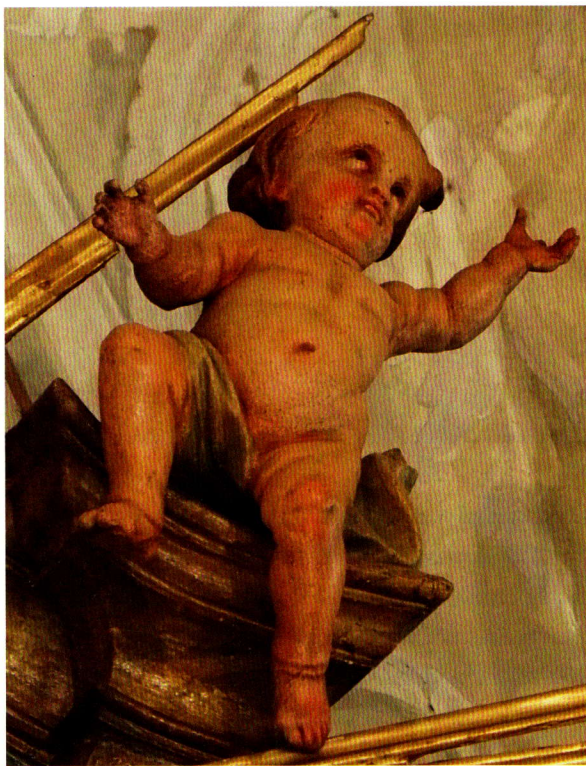
A belsvárosiak hitélete

1722-től egészen a mai Nagyboldogasszony-plébániatemplom felépüléséig (1769) a csongrádi vallási élet központja a mai belsvárosi templom volt. „Sajátos” hitéleti jellemzőkről így csak a leányegyházi státuszba kerülést követően lehet beszélni.

A 18. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben nem lelni olyan adatot, mely a belsvárosi lakosok valláserkölcsei helyzetéről adna számot. Az első értékelhető forrás 1808-ból származik, amikor is a Szent Rókus-templomba járó hívek egy kérelemmel egybefűzött panaszlevéllel keresték fel a váci püspököt. Az írás szerint a belsvárosban ritkán került sor szentmisére, így a hívek rendszerint összetorlódtak, többen a szertartásról is kiszorultak. Az elkeseredett lakosok arra próbálták rávenni a megyéspüspökhöz, hogy járuljon hozzá egy harmadik csongrádi segédlelkész fogadásához. Az új káplán kötelességeként a mindennapos miseszolgálatot, vasár- és ünnepnapokon énekes mise celebrálását, lelki tanítások és

délutáni litániák vezetését, szombatonként pedig az ottani gyermekek „ájtatos oktatását” jelölték meg. A filia lakossága 300 forint éves fizetést, 3 öl tűzifát és 500 kéve nádat kínált cserébe.¹⁹ A váci püspök beleegyezését követően az egyik csongrádi káplánnak kiemelt figyelmet kellett fordítania a belsvárosi lakosok lelki igényeire.²⁰ A misék száma így 1809 után megemelkedett, a kántori asszisztencia is egyre gyakoribbá vált. 1828 tájékorán már hétköznapi szinten is énekekkel és orgonaszóval kísérték a belsvárosi miséket és a litániákat.²¹

A Szent Rókus-templom miserendje mindig a plébániatemploméhoz igazodott. A 19. század derekán a Külsővárosban nyolc óraker, míg a Belsővárosban tízker kezdődött a vasárnapi „nagy mise”. Fél évszázaddal később vasárnaponként fél hét, nyolc valamint tíz óraker miséztek a plébániatemplomban, míg az egyik káplán fél kilencker kezdte a szertartást a Belsővárosban.²² Nagyobb egyházi ünnepek első napján a Külső-

városban, másnapján a Szent Rókus-templomban volt énekes szentmise, mindkettő a plébános celebrálásával. Egyedül a karácsonyi éjféli szertartás zajlott egy időben a két szentegyházban.²³

Jeles egyházi ünnepeken vagy eltérő időpontban tartották a két körmenetet, vagy összekapcsolták a helyszíneket, és egyik templomból a másikba vonultak át. A plébániatemplomból a Belsővárosba irányult például a Szent Anna-napi és a Keresztjárom napokon tartott processzió. A Szent Rókus filiából húsvét vasárnapján, Jézus Szíve ünnepén és Nagyboldogasszony napján vezettek ünnepélyes menetet a Külsővárosba.

Az 1857-es húsvéti processzió forgatókönyvét Sohlya Antal jegyezte fel. A főkántor leírása szerint a belsővárosi nép kereszteteket és díszes lobogókat hordozva, a Mindenszentek litániájának éneklése közepette vonult egy segédlelkész vezetésével²⁴ a Nagyboldogasszony-templomhoz. A keresztre feszített Jézus szobra előtt közösen elimádkoztak egy Miatyánkot és egy Üdvözlégy Máriát, majd a templomba tértek. A szentmise végeztével a belsővárosiak ismét menetbe rendeződtek, és a „Föltámadt Krisztus e napon” kezdetű népéneket

zengve tértek vissza a Szent Rókus-templom elé. Itt egy Miatyánkkal és az Angyali üdvözlettel zárult a szertartás.²⁵ Érdemesnek tartom megemlíteni, hogy a nagyobb körmenetek (például május első és utolsó napján) a két templom mellett több útmenti szobrot, keresztet és a temetőkápolnát is érintették, így akár fél napig is eltarthattak.

Bár a belsővárosi hívek szigorúan elvárták a pontos és rendszeres misézést, időnként mégis történtek fennakadások. 1823-ban arról szerzünk tudomást, hogy a plébános mulasztásai miatt a Szent Rókus-templomban többször is elmaradtak a misék: „ezért a nép felettébb zúgolódott, mert különös buzgósággal van e belső Templomhoz.”²⁶ 1894-ben azért volt egymás után három alkalommal „száraz” (vagyis ének és orgonakíséret nélküli) litánia a Belsővárosban, mert a kántor segédje inkább a kocsmában mulatta az időt.²⁷ 1911-ben az ideiglenes adminisztrátor figyelmetlensége miatt hol a lelkipásztor, hol a kántor nem jelent meg a mise időpontjában. A helyi előjáróság még a váci püspöknek is panaszkodott a tarthatatlan állapotról.²⁸

Mivel a köztemető messze esik a Belsővárostól, a halottak kikísérésének kérdése az újonnan hivatalba lépő csongrádi plébánosok szerződésének sarkalatos pontját képezte. A lakosok kérésének megfelelően a papok – időjárási körülményektől függetlenül – az elhunyt házától a plébániatemplom előtti keresztig kísérték a holtakat. A temetőig viszont csak akkor ment a pap, ha a gyászolók fogatot biztosítottak számára.²⁹

A Szent Rókus-templom céljaira jellemzően a belsővárosi lakosok adakoztak. Leggyakrabban különbözőféle terményeket, kukoricát, báránnyt, bort vittek a templomgazdának, aki az adományokat árverés útján értékesítette.³⁰ A drágább templomi felszerelések megújítására a papság vagy a vallási társulatok szerveztek gyűjtéseket. 1888-ban például Jézus és Mária Szíve lobogókat készítettek.³¹ Az egyéni adományok közt jellemzően egy-egy gyertyatartót, kisebb lobogót vagy talpas feszületet találunk, de akadtak nagyobb anyagi áldozattal járó felajánlások is; 1891-ben Gyöngyösi Szabó István és neje – 50. házassági évforduló-

jük alkalmából – az egész szószerkezet lecsereztette. Mészáros István templomgondnok nem csak az épületet újíttatta fel, de liturgikus textíliákat és monstranciát is hozatott a templom számára. Mészáros János belsővárosi lakos (1881–82-ben templomgondnok) arra kötelezte magát, hogy a templom előtt álló, 1802-ben Cseh János által emeltetett, „az idő emésztő foga által pusztulásnak indult, jelenleg saját költségén megújított hétfájdalmú Szűz Mária kőszobrának” fenntartását, míg családja él, vállalja.³²

Több forrás is azt tanúsítja, hogy ez a kiemelkedő vallásos buzgalom a század második felére lankadásnak indult. A plébánosok rezignáltan számoltak be a megyéspüspöknek (vagy épp a helyi sajtónak) az egyházat ért kisebb-nagyobb bosszúságokról. Akadt olyan gazdaember, aki a templom kertjébe hajtotta az állatait legelni. Néhány templomkerti fa elpusztítása miatt a plébános az újságok hasábjain is méltatlankodott.³³ Az egyik legnagyobb visszhangot kiváltó esemény az volt, amikor a belsővárosi templom bejáratával szemben kocsmát nyitottak.³⁴ Tari János egyházi közben a templomba járók számának csökkené-

séről számolt be az előjáróságnak: „E templomnak jövedelme a hívők vallásos érzelmétől függ, s sajnálattal kell kijelentennem, hogy e vallásos érzelmek napról napra apadnak [...] e templomba járók száma [...] csekély”.³⁵

1886 és 1902 között, Hegyi Antal plébános idejében a belsővárosiak hitélete új lendületet kapott. A plébános ugyanis – teljesen szokatlan módon – személyesen vezette a litániákat, majd erőt és időt nem sajnálva maga tanította a híveknek Jézus Szíve tiszteletének énekeit. Hegyi Antal képviselői minőségében is kiemelt figyelmet fordított a Kerekárkon belül élők érdekeire és igényeire (lásd az ártézi kút fúrását, a libalegelő felszabadítását, az új tiszai híd és az országút helyének kérdését³⁶), a belsővárosiak kérvényeit pedig igyekezett mihamarabb érvényre juttatni.³⁷ Hegyi Antal népszerűségének növekedésével párhuzamosan a belsővárosiak politikai „ízlése” is formálódott.³⁸

Amikor 1898-ban Hegyi Antalt ideiglenesen felfüggesztették, a belsővárosi lakosok megtagadták az úrnapi sátrakat feldíszítését. Ahogy a Csongrádi Lap hasábjain olvashatjuk: „különösen az asszonyok reszelő-meszelő háborúra készek, s nem ünne-

pelnek Hegyi nélkül”.³⁹ 1911-ben az az ötlet is felmerült, hogy a Szent Rókus-templom Hegyi Antal vezetésével önálló plébániává váljon.⁴⁰ Az 1923-ban elhunyt, egykori plébános lelki üdvéért még 1950-ben is szolgáltattak misét a Belsővárosban.⁴¹

1906–1907 körül – súlyos paphiány miatt – a Szent Rókus-templomban rendszertelenné vált a misézés. A csongrádi apátplébános és a helyi polgármester a Szent Ferenc Rend tartományi főnökéhez fordult segítségért. Céljuk az volt, hogy a csongrádi káplánok helyett a kecskeméti ferencesek végezzék a belsővárosi hívek és a Tisza túlsópartján elterülő Mentettrét lakosainak lelki gondozását. A tartományfőnök egy új rendházért cserébe ígéretet tett a kérések teljesítésére.⁴² A rendház helyének kijelölése az első perctől fogva komoly vitákat gerjesztett. Többen úgy vélekedtek, hogy a Belsőváros helyett a Piroskavárosban kellene építkezni, hisz onnan a tanyai lakosok ellátása is megoldódna.⁴³ Olyan újságcikkek is napvilágot láttak, melyekben két új, önálló plébánia (belsővárosi és piroskavárosi) felállítását szorgalmazták⁴⁴, de a Nagyboldogasszony-templom kibővítésének ötlete is komoly támogatói bázist szerzett.⁴⁵ A tervek közül egyedül az önálló piroskavárosi körzet valósult meg, az is évtizedekkel később.

1945-ben a belsővárosi filia lakossága Borsiczky Tibor személyében igazi, karizmatikus lelki vezetőt kapott. A lendületes, fiatal pap miséin és a litániákon tele volt a templom, a tőle kapott szentképeket különös becsben tartották. Barátságos, közvetlen természete miatt szívesen hívták családi ünnepekre, disznótorra, lakodalomba. A belsővárosi elemi iskola hitoktatójaként „Tibi atya” a fiatalság vallásos életére is komoly hatást gyakorolt; még olyan fiú is akadt, aki egyenesen papnak akart tanulni. A templomkerti focimeccsek hangulatára ma is hálásan emlékeznek az akkori gyerekek.⁴⁶ Borsiczky atya tevékenységének azonban nem volt folytatása, és az új politikai berendezkedés sem kedvezett a hitéleti állapotok alakulásának.

1953 után az augusztusban esedékes Szent Rókus-napi búcsút nem tarthatták önálló napon, így sokat veszített korábbi jelentőségéből; a Nagybol-

dogasszony-templomét reggel tíz órakor, a Szent Rókus-templomét este hat órakor bonyolították le.⁴⁷ A körmenetek előtt a plébánosnak a helyi Tanácsnál kellett engedélyt kérnie.⁴⁸ 1954-ben például ezen engedély hiányában a Szent Rókus-templom körül nem tarthattak feltámadási processziót.⁴⁹ Miközben a „láthatatlanul működő” vallási társulatok (mint a templomból a magánházakba szorult rózsafűzér imakoszorúk) csökkenő intenzitással ugyan, de fennmaradtak; az általános vallásos buzgalom érzékelhetően hanyatlásnak indult.⁵⁰ Az egész Belsővárosból egyetlen fiúgyermek jelentkezett ministrálni. 1950-ben elmaradtak a nagyheti szertartások, „mert az előző évben is kevesen voltak”. 1951-ben a pap személyesen járt házról-házra az adóívvvel, hogy az egyházi adó befizetésére kérje fel a híveket.⁵¹ A helyzetet súlyos paphiány nehezítette. A külterületi iskolákban csak úgy tudták megtartani a miséket, hogy a belsővárosi szertartások időpontját reggel hét órára helyezték át. Az intézkedést a filia lakosai elégedetlenkedve fogadták, hisz úgy érezték, hogy papjaik elhanyagolják őket.⁵²

Az 1970–80-as években Csongrádon az iskolai hitoktatás teljesen megszűnt, a plébánosnak pedig a korábbi öt helyett csupán egyetlen káplán segédkezhetett. Csak 1986-tól, Zsótér Antal plébános Csongrádra kerülése után vált ismét kiszámíthatóvá a miserend. Ekkoriban minden vasárnap délután 4 órakor celebráltak szentmisét a Szent Rókus-templomban, de az augusztusi templombúcsút még mindig késő délután tartották.⁵³

Napjainkban a Szent Rókus-templom elsődleges feladatává a plébániatemplom tehermentesítése vált. Ha a Nagyboldogasszony-templomban felújításra, csillár- vagy padlócsere-re kerül sor, keresztlők, esküvők helyszínékként a belsővárosi vagy a piroskavárosi templomot kérik a hívek. Többen személyes kötődés okán ragaszkodnak ahhoz, hogy saját, vagy gyermekeik életének fontos hitéleti eseményét a Szent Rókus-templomban bonyolítsák le. Szentmisék húsvét vasárnaptól október végéig, szombatoként este hat órakor vannak. A belsővárosi templom búcsújára a Rókus naphoz legközelebb eső szombati napon kerül sor.

Szent Rókus-napi búcsú

Bár a plébániatemplom és a Szent Rókus-templom búcsúja két, egymást követő napra esik, a két nap jelentősége, regionális vonzereje sosem volt azonos.

Augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján egész délelőtt zúgtak a plébániatemplom harangjai, így üdvözölték a Szentesről, Cibakházáról, Cséparól, Bokros-pusztáról, Kiskunfélegyházáról, Kunszentmártonból és máshonnan érkező, gyalogos keresztaljakat.⁵⁴ Ezen a napon a templom környékét ellepték az árusok és mutatóanyagok, a település vezetősége pedig programokkal, valóságos népiünnepélllyel várta a zarándokokat. 1862-ben például a búcsú napján egy 10 öles gyalt fenyőt ástak le a templom közelében, melynek tetején nemzeti zászló lobogott, ágai keszkenőkkel és borosüvegekkel voltak megrakva. Elsőként

egy szentesi cigánygyerek mászott fel, majd több fiatal legény követte a példáját.⁵⁵ Az ünnepi ebéd, a rokonlátogatás a búcsújárás fontos része volt, de az ismeretlen zarándokokat is igyekeztek legalább egy pohár borral megkínálni. Ahogy Sohlya Antal kántor megjegyezte: „Csongrádon erőszakkal is elfogják az embereket búcsú alkalmából és megvendégelik”.⁵⁶ Az ünnepi szentmisét és körmenetet követő ájtatosságok után a máshonnan búcsújárók többsége hazaindult.

Az esti nagyboldogasszonyi bál – a pazar lakoma mellett – a legényes kakaskodások tették emlékezetessé. Ahogy az egyik hírlapi fűzfapoéta is megörökítette: „kilencz legény vére / festé pirosra a követ / Szent Rókus reggelére”.⁵⁷

A másnapi, belsővárosi búcsún vidéki zarándokok már alig vettek részt. A Szent Rókus-na-

pi búcsú így a csongrádiak „családias” ünnepe maradt. Ahogy 1905-ben a Csongrádi Újság cikkírója sokatmondóan megjegyezte: „szeretve látott vendégek *e napon* ott a külvárosiak is”.⁵⁸

A búcsú előtt a hívek kilenc napon keresztül böjtöltek Szent Rókus pártfogásáért esedezve.⁵⁹ Reggel díszes, fellobogózt körménét vonult a Nagybaldogasszony-templomból a Belsőváros-

ba, miközben a hívek a Mindenszentek litániáját énekelték. A plébános a filiális templom előtt, a szabad ég alatt tartotta az ünnepi prédikációt. A szentbeszédet énekes nagymise követte a templomban.⁶⁰ A búcsú fényének emelésére taracklövések is eldördültek, melyhez az ágyúkat a előljárástól kölcsönözték.

Templomszolgák a Szent Rókus-templomban

Mivel a Szent Rókus-templom a település kegyurasága alá tartozott, a belsővárosi egyházi valamint a harangozó és sekrestyés személyéről a képviselőtestületi üléseken hoztak döntést. A megválasztott laikus egyházi tisztségviselőket a város (vagy község)házán eskették fel a szolgálatra.

A kurátor, másképpen templomgazda vagy egyházi feladata a pénzforgalom figyelemmel kísérése és adminisztrálása volt. Önálló döntéseket nem hozhatott; a pénzt a városi előljárók utasításai szerint kellett kezelnie, majd az eredményekről rendszeres beszámolókat tartania. A belsővárosi kurátorok egészen 1891-ig nem kaptak fizetést a szolgálataikért. 1891 után – Hegyi Antal plébános közbenjárására – évente 10 forint jövedelemben részesültek.⁶¹

Csongrádon a harangozói és sekrestyési hivatal sosem vált ketté, a Szent Rókus-templomban időnként az egyházi szerepkörével is összeolvadt. A harangozó-sekrestyés rendelkezett saját templomkulccsal, harangozott, amikor kellett⁶², sütötte a szentostyákat, előkészítette, tisztán tartotta, vasalta, szükség esetén megvarrta az elszakadt miseruhákat. Szentmise előtt segítette a papnak öltözödni, meggyújtotta a gyertyákat, kihelyezte a kelyhet. Ministráns gyermekek hiányában az ol-tár mellett szolgált.⁶³ Ő szervezte továbbá a gyalogos búcsújárásokat Máriaradnára, Félegyháza-Szentkútra és Szegedre. Valójában mindenféle kisebb-nagyobb ügyben – mint a rendetlenkedő gyermekek fegyelmezése, a templomban hangoskodók kiutasítása vagy a templom körül legelésző állatok elhajtása – lehetett rájuk számítani.⁶⁴

A belsővárosi harangozó fizetése külsővárosi pályatársához képest mindig kevesebb volt: a 19. század közepén évi 50 váltó forint, egy köből búza és 200 kéve fűteni való nád járt neki. Csak 1855-ben engedélyezték, hogy a belsővárosi harangozó minden vers⁶⁵ után 6 váltó krajcárt szedhessen.⁶⁶ 1867-től az összeg 10 krajcárra emelkedett.⁶⁷ 1878-ban a Szent Rókus-templom harangozói- és templomgondnoki fizetése (a két tisztséget ekkoriban egy személy látta el) 123 váltóforint 50 krajcárra rúgott.⁶⁸ Ehhez viszont nem járt külön illetékszedési jog a keresztelések vagy asszonyavataások után.

Az első belsővárosi kurátorok és harangozók forrásaink szerint jómódú iparosok vagy sikeres gazdálkodók voltak. Bernát Antal (több forrásban Bernáth, vagy Antonioli Bernárd István) harangozóról annyit lehet tudni, hogy 1783 tájékan született, volt három fia, háza, nagy birtoka és szőlője. A kor szokásával ellentétben fiainak nem hétfőn vagy szerdán, hanem vasárnap délután tartották az esküvőjét, ami csak a templomszolgák és a helyi előkelőségek kiváltsága volt.⁶⁹ 1802-ben már bizonyos, hogy a belsővárosi templom harangozója és sekrestyésként szolgált. Egy 1823-as tanúkihallgatás során többen is józan életű, erkölcsös, kötelességtudó emberként jellemezték.⁷⁰ Ahogy Justin Pál és Deák István tanúk fogalmaztak: „a belső Templomba úgy viseli magát, hogy ide kint is olyan harangozót kívánnánk [...] ha ő el hal, soha sem lesz olyan gondviselője a Belső Templomnak”.⁷¹

1841-ben Bernát Antal Szent Rókus tér 2. szám alatti háza udvarára új épületet szándéko-

zott emelni. Az építkezést azzal a feltétellel engedélyezte az előjáróság, hogy míg a Bernát leszármazottak között lesz harangozói szolgálatra alkalmas egyén, a család köteles ennek a feladatnak eleget tenni, és az építendő új házat harangozói lakként használni. „Ellenkező esetben tartoznak ezen házat becs ár szerint a városnak harangozói lakul által engedni”. 1859-ben az addigra elhunyt harangozó egyik fia, Bernát József az örökösök békétlenkedése okán kérte a kötelezvény felbontását. Az előjáróság felmentette a családot azzal a kitéttel, hogyha az új belsővárosi harangozó (szintén Bernát leszármazott) le akarna mondani az állásáról, szándékát negyed évvel korábban jelentse be.⁷² Magáról az épületről alig lehet tudni valamit: 1865-ben az előjáróság újra akarta zsindeleztetni, de az ácsmester ajánlatát látva azt fontolgatták, hogy inkább nádtetővel fedik le az építményt.⁷³

Az 1762-ben szolgálatot teljesítő belsővárosi kurátornak, Szabados Pálnak csak a nevét őrizték meg a források.⁷⁴ Mészáros Imre faragómolnár 1758-ban született, 1812 után már bizonyosan ő volt a belsővárosi templomgazda. A Szent Rókus-templom tornyának építése is Mészáros

Imre működési idejében (1818) valósult meg. „Jó tehetségű” (módos) ember lévén malmot is működtetett, nagy háza és több szőlőföldje is volt. Templomi szolgálataiért cserébe felmentést élvezett a katonáskodás kötelezettsége alól. Az 1824-es egyházlátogatási jegyzőkönyvben „nem túl derék” emberként jellemezték. A vizitátor azt is feljegyezte, hogy a csongrádiak meg akarnak szabadulni tőle.⁷⁵ Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a püspöki egyházlátogatást végző személynek a plébános szolgáltatja az információkat. Mátyus János atya pedig rendkívüli ellenszenvet táplált a belsővárosi kurátor iránt azóta, hogy egy esperesi kihallgatás alkalmával Mészáros Imre terhelő vallomást tett rá.⁷⁶ A megkérdezett csongrádi lakosok kivétel nélkül becsületes, „emberséges emberként”⁷⁷ jellemezték a templomszolgát. Mészáros Imrét Nagy István követte a szolgálatban, kinek özvegye 1836-ban 50 forintot hagyott a „templom szükségére”.⁷⁸ Személyére, működésére vonatkozóan egyéb feljegyzés ezidáig nem került elő.

A 19. század közepétől a Szent Rókus-templom harangozója az 1820-ban született Bernát Ferenc, Bernát Antal egyik fia volt. Atyja még

valószínűleg élt, mikor a hivatalt átvette tőle. 1856-ban Ferenc azzal a kéréssel fordult a helyi előljáráshoz, hogy emeljék meg éves fizetését – ellenkező esetben válasszanak helyette másik harangozót.⁷⁹ Annak ellenére, hogy a folyamodványt elutasították, továbbra is megmaradt a tisztségben. Közel fél évszázadnyi szolgálat után, öregségére hivatkozva mondott csak le a harangozóságról, 1893 júliusában. Pár hónappal később,

72 esztendősen korában hunyt el tüdővészben. A belsővárosi harangozó-lakból Hegyi Antal plébános kísérte utolsó útjára.⁸⁰

Időközben a belsővárosi kurátor személye egy évtizeden belül kétszer is megváltozott. Az 1860-as évek elején Vajdovits József takácsmester⁸¹, 1869-től Tari János töltötte be a tisztséget. A szükséges nyugtákat az írástudatlan kurátor egyik iskolás gyermeke állította ki. Gyermeke jegyezte

a harangozó cédulákat is, vagyis azt, hogy egy elhunyt lelki üdvéért hány verset kértek a gyászolók. A harangozó ez alapján dolgozott.⁸²

A keletkezett elszámolásokat jellemzően szétépett felhívások, meghívók hátuljára írták fel. Ezek a források arról tanúskodnak, hogy Tari Jánost rendszeresen hívták hagyatéki leltárak felmérésére, de pártgyűléseken, értekezleteken is részt vett, követválasztói tisztségben. 1875-ben a lakhelye szerinti körzet árvízvédelmi felelőse volt.⁸³ Tari 1878-ban lemondott a kurátorságról, egy évvel később pedig hűtlen kezelés gyanúja miatt eljárást indítottak ellene. A vádakra a következőképp reagált: „a kérdéses templomban lévő számos képek, gyermeki mise ruhák és bársony köpönyeg igazolják, hogy saját pénzemből, vallásos érzelemtől indítva csináltam, és azon voltam, hogy e templom minél dúsabban felszerelve legyen.”⁸⁴ Bizonyos, hogy Tari János felesége, Forgó Veronika költségén készült egy skapuláris Mária kép és a Szent Anna oltár képe, 1870-ben.⁸⁵ Az eljárást csak 1882-ben szüntették meg, tényleges eredmény nélkül.

Feltehetően a kurátor felelősségre vonásának tudható be, hogy a megüresedett állásra mindössze két jelentkező akadt. A közgyűlés Mészáros Noét választotta meg, de 1881-ben már el is bocsájtották.⁸⁶ Történt ugyanis, hogy az egyik csongrádi segédlelkész hosszú panaszlevelet írt a templomszolga által biztosított misebor silányságáról, és intézkedésre kérte fel a helyi előljárást. Mikor a képviselők kérdőre vonták a kurátort, az durván megtagadta az együttműködést, így rövidtávon megszabadultak tőle.⁸⁷ Helyére egykori vetélytársa, Mészáros János került.

1882-ben a belsővárosi lakosok azzal a kérelemmel fordultak a városi tanácshoz, hogy Mészáros János helyett, „akiben a népnek kevés bizalma van”⁸⁸ a nőtlen Gulyás Józsefet tegyék meg a Szent Rókus-templom gondnokának. Egyben azt is felvetették, hogy a *minister* (ministráns) gyermekek liturgikus szolgálatra való felkészítése legyen a belsővárosi tanító gondja és feladata.⁸⁹ A javaslatot teljes egészében elfogadták.

Az új templomgondnok 1884-ben saját költségen újíttatta fel az elhanyagolt külsejű templomot. A 3000 forintos adományból futotta a tetőt újraszindelyezésére, a torony megemelésére és újrafedésére. Az új toronygombot 1885 tavaszán húzták fel a helyére. A maradék pénzből a templom belsejét és az oltárokat is kipingálták, a Szent Istvánt ábrázoló valamint a Mária mennybevétele oltárképeket átfestették, kereteiket újrararanyozták. Gulyás József neve ma is olvasható az ősi Mária-oltárkép bal alsó sarkában.⁹⁰ Miután a megyéspüspök elismerő sorokkal köszönte meg a nagylelkű templomszolga áldozatát, Gulyás József díszes monstranciát és egy fehér vélumot is hozatott a templom számára.

Gulyás József alig egy esztendő után meg akart szabadulni hivatalától, ám lemondását nem fogadták el. 1885-ben megismételte kérését azzal az indokkal, hogy a belsővárosi harangozó rendszerint mámoros állapotban teljesíti szolgálatát, és a hívek megbotránkozása ellen tehetetlennek érzi magát. A testület az indoklást orvosolható baj-

nak értékelte, és a harangozó felelősségre vonását a másodbíróra bízta.⁹¹ Mivel a helyzet az előjáróság közbenjárása ellenére sem változott, Gulyás József (sokadik) lemondását 1887-ben végül elfogadták.

1891-től haláláig (1893) Polyák József volt a Szent Rókus-templom gondnoka.⁹² Az öt követő Balogh Énok már az időközben elhunyt harangozó tennivalóit is ellátta.⁹³ Az új templomgazda számos jövedelemjavítási kérelmet nyújtott be, változatos sikerrel. Balogh Énok azzal érvelt, hogy a kuratori és sekrestyési teendők mellett a harangozást már nem tudja személyesen végezni, így segédek tartására kényszerül.⁹⁴ Segédjeit saját keresetéből fizeti, de az ostyasütéshez és a tömjénégetéséhez szükséges fát is a maga tüzelőjéből biztosítja. Ezen kérelmét (melyben fizetésének 120 forintról 200 forintra való feljavításáért esedezik) azzal az indokkal utasította el a képviselőtestület, hogy „a harangozó [elhunyt Bernát Ferenc] fia 120 frt-ért szívesen vállalkozik, s templomgondnoki állás pedig oly tiszteletbeli hivatal, melyet

ingyen teljesíteni minden belvárosi róm. kath. lakos örömet vállalkozik”.⁹⁵ A harangozó-kurátor végül csak ostyasütés fejében tudott tűzifa-díjat kiharcolni az előjáróságtól.⁹⁶

1903-ban – a Csongrádi Újság cikkírója szerint – a csongrádi harangozók jövedelme a járásbíró éves fizetésével vetekedett. Az előjáróság a helyzet rendezése érdekében a váci püspökhöz fordult segítségért.⁹⁷ Az egyezkedések eredményeként 1908-tól a belsővárosi harangozó negyedévi részletekben vehette fel évi 295 korona fizetését, mely mellé szigorúan meghatározott stóladíjak társultak.⁹⁸

1909-től ismét az egykori belsővárosi harangozó-família egyik leszármazottját, Bernát Jánost találjuk a tisztségben.⁹⁹ Megválasztásakor jelen volt a kerületi esperes, a plébános, a csongrádi bíró és a jegyző, valamint a külső- és a belsővárosi templomgondnokok. A jegyzőkönyvből kiderül, hogy édesapja halála után „zsenge koránál fogva” nem választhatták meg harangozónak.¹⁰⁰ Erköl-

csös magaviselete mellett a belsővárosi hívek ajánlólevele is közrejátszott abban, hogy Bernát János elődei hivatalát elfoglalhatta.

1922 februárjában a helyi közgyűlés „a drága megélhetési viszonyokra való tekintettel” külön napirendi pontban tárgyalta a templomi alkalmazottak bérének ideiglenes feljavítását. Ekkor még mindig Bernát János volt a belsővárosi harangozó. A külső- és belsővárosi harangozó ugyan egyaránt 7200 korona fizetést kapott, a Szent Rókus-templomban nem volt stólaszedési joga.¹⁰¹ 1955-ben már arról szerzünk tudomást, hogy külön kántor és külön harangozó működött a Külső- és Belsővárosban.¹⁰²

Az 1970-80-as években zeneileg képzett tanítónők vállalták, hogy a kántorhiányt enyhítve segédkeznek a szentmise szolgálaton. Mészáros Franciska „tanító néni” után, 1979-től 1989-ig Forgó Tilda kántorizált minden vasárnap a Szent Rókus templomban.¹⁰³

Népszerű legendák, elfelejtett hiedelmek

A Szent Rókus-templom épületéhez, harangjaihoz, külső szobraihoz és keresztjéhez számos legenda és valós alapokon nyugvó történet fűződik. Ennek a gazdag hiedelemkörnek számos eleme feledésbe merült, bizonyos történetekről pedig a helyi sajtó (gyakran félresiklott) ismertetéseiből szerzünk tudomást.

A Belsőváros első lélekharangjának, az 1632-ben Eperjesen öntött kis harangnak a története Gát László ismertetése nyomán ma is közzismert. Eszerint a Szent Rókus-templom elődjének, a kicsiny Szent István-templomnak nem volt harangja, így egy régi kolomppal figyelmeztették a híveket a mise kezdetére. Mikor a kolompot megrázták, a csongrádi nép tompa harangzúgást hallott a Tiszából feltörni. A halászok sokáig babonásan kerülték azt a helyet, ahonnan a rejtélyes hangok hallatszottak. Mígnem az egyikük hálójába akadt ez a bizonyos harang, mely két évszázadon keresztül a Szent Rókus-templom lélekharangja volt. A harang kihalászása idején egy öreg koldus azt mondta, hogy csak addig lesz a harang a csongrádiaké, míg vízbe fúlt halott lelki üdvéért nem kongatnak vele.¹⁰⁴ Dudás Lajos a haranggal kapcsolatban annyit jegyez meg, hogy „1785. március 4-én fogták ki a Körösből”. 1913-ban megrepedés miatt újraöntötték, majd az első világháború idején rekvirálták.¹⁰⁵

Egy 1892-es csongrádi újságcikk szerint a Szent Rókus-templom öreg harangja (Szent Sebestyén nagyharang) azért tudta megóvni a belsővárosiakat a tűzvészről és a zivatartól, mert egyszer vízbefúlt öngyilkos tiszteletére harangoztak vele.¹⁰⁶ Magyar nyelvterületen ugyan mindenütt kimutatható az öngyilkosok és a harang erejének összefüggése, ám az előbbi ismertetéssel ellentétben pont az önpusztító, kárhozatra ítélt léleknek való *csendítés* fosztja meg a harangot viharúzó képességétől. Ezt Csongrádon sem gondolhatták másként, így nyilvánvalóan egy jól hangzó hírlapi csemegével állunk szemben.

A Szent Rókus-templom előtt álló, eredetileg fából készült keresztet több alkalommal megújították, olykor ki is cserélték. A 19. század második felében a keresztet a gazdag ember hírében álló Mészáros Antal készítette el. Mikor 1912-ben az elkorhadt fakeresztet újra cserélték, a belsővárosi öregek azt beszéltek, hogy a keresztben annyi arany van elrejtve, hogy abból könnyedén kifizetik az újat. Porubszky plébános viszont csak néhány régi krajcárt talált az alapban.¹⁰⁷ A Linkner oltáron található, faragott török fejről is azt tartják, hogy arannyal van tele.¹⁰⁸

Napjainkban is élő és népszerű az az elképzelés, miszerint a belsővárosi templom főoltára alatt egy alagút bejárata kezdődik, mely az egykori plébániával (mai Szent Rókus tér 4. szám) köti össze az épületet. Más változat szerint a

járát a Tisza alatt fut keresztül, és a túlparti Mentettréten van a kijárata. Ami bizonyos, hogy az 1970-80-as években a Belsőváros bizonyos utcái alatt egy alagútrendszer nyomait fedezték fel,

mely az egykori plébániai lakot is érinthette. Ezt utóbbi feltételezést szemtanúk beszámolóí erősítik meg.¹⁰⁹

Belsőváros szent ékköve

Miután a Szent Rókus-templom a 18. század második felében plébániatemplomból leányegyházi státuszba került, a belsővárosi hívek korábban nem tapasztalt nehézségekkel találták szembe magukat. A plébános egyre ritkábban fordult meg a kicsiny templomban, helyette a segédlelkészek és a kolduló ferences atyák végezték a hívek lelki gondozását. A kántor, amikor csak tehetett, a segédjét küldte maga helyett orgonálni. Közben a díszesebb miseruhák, míves egyházi felszerelések java a plébániatemplom sekrestyéjébe került.

A vélt vagy valós mellőzöttség tudata, az elmélyültebb lelki életre való éhség a belsővárosiak meghatározó alapérzésévé vált. A helyzet orvoslására helyi kezdeményezésekkel igyekeztek meg-

oldást találni. 1808 után például sikerült elérni, hogy az egyik segédlelkész – külön javadalmazás fejében – rendszeresen tartson szentmisét a Belsővárosban.

A módosabb és kiterjedtebb egyházpártolói körrel, impozáns berendezéssel büszkélkedő plébániatemplomtól alig másfél kilométerre fekvő Szent Rókus-templomon csekély nyomot hagytak az elmúlt évszázadok. A belsővárosiak mindig jól tudták, hogy templomuk a díszes plébániatemplom „ősanyja”, a csongrádi katolikus hitélet kicsiny magja. A Szent Rókus-templomot pótolhatatlan hely- és művészettörténeti értékei teszik óvásra, megőrzésre méltó közkinccsé, valódi ékkövé.

Jegyzetek

¹ Szűcs 1994; Szűcs 2004.

² Szűcs 2008. 97.

³ *Csongrádi Lap*, 1915. január 1. XXV. évf. 1. szám, 2. old.

⁴ Szűcs 2005. 69–128. Eredeti kézirat: CsKK TLM NA 72-87.

⁵ Szűcs Judit szíves közlése, 2015. december 13.

⁶ Eszes Mátyás gyászjelentése. *Csongrádi Lap*, 1911. június 18. XXI. évf. 25. szám, 3. old.

⁷ Molnár József szíves közlése, 2016. február 5.

⁸ Molnár József szíves közlése, 2016. február 5.

⁹ *Csongrádi Lap*, 1908. április 12. XVIII. évf. 15. szám, 3. old.

¹⁰ Molnár József szíves közlése, 2016. február 5.

¹¹ *Csongrádi Lap*, 1903. január 25. XIII. évf. 4. szám, 1. old.

¹² Kanyó András plébános összeírása szerint 1783-ban Csongrád kb. 5700 lakosa közül mindössze ezerszázan éltek a Belsővárosban (Oppidum vetus). A többség már ekkoriban a külsővárosi Nagyboldogasszony-templom és a Tisza által közrefogott területen építette fel otthonát. Részleteiben lásd: Gyöngyössy 2014. 31–34.

¹³ Vö. Szűcs 2008. 97; *Csongrádi Lap*, 1901. június 30. XI. évf. 26. szám, 2. old.

¹⁴ *Csongrádi Lap*, 1895. szeptember 1. V. évf. 36. szám, 3. old.

¹⁵ Gresó Imre szíves közlése, 2010. február 12.

¹⁶ Molnár József szíves közlése, 2016. február 5.

¹⁷ Palásti 1987. 119.

¹⁸ Szűcs 1987. 105–115.

¹⁹ MNL CsML CsL Iratmásolatok, 106. 1808. november 1. A belsővárosi hívek levele a váci püspöknek. Az 1761-es Canonica Visitatiohoz csatolva.

²⁰ VPL APar. Cs. 1868. december 24. Mátray Rafael ferences atya levele a váci püspöknek.

²¹ MNL CsML CsL Iratmásolatok, 15.

²² VPL APriv. Hegyi Antal, 1894. március 4. A csongrádi káplánok levele a váci püspöknek.

²³ *Csongrád Közlöny*, 1894. december 30. I. évfolyam 42. szám 3. old.

²⁴ 1828-ban, Nagyboldogasszony napján a kántor vezette a belsővárosi nép processzióját a plébániatemplomba, majd a mise végeztével vissza. Ez húsvét vasárnapján is így lehetett. MNL CsML CsL Iratmásolatok, 15.

²⁵ Sohlya (kézirat) 1857. 232.

²⁶ VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. tanúkihallgatás.

²⁷ VPL APar. Cs. 1897. december 27. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.

²⁸ *Csongrádi Újság*, 1911. december 10. IX. évf. 50. szám, 3. old.

- ²⁹ MNL CsML CsL Iratmásolatok, 106. Canonica Visitatio 1842. Jancovics József plébános szerződése, 1840. november 1.
- ³⁰ MNL CsML CsL Tanácsi Iratok, 1877. kiadások és bevételekről vezetett számadó könyv (részlet).
- ³¹ VPL APar. Cs. 1888. december 18. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.
- ³² VPL APriv. Virter Lajos, 1859. május 29. Mészáros József igazolása.
- ³³ *Csongrádi Közlöny*, 1896. szeptember 27. III. évf. 39. szám 4. old.
- ³⁴ *Csongrádi Közlöny*, 1894. október 28. I. évf. 32. szám, 3. old.
- ³⁵ MNL CsML CsL Tanácsi iratok, 1879. január 22. Tari János felelete a számvevői észrevételekre.
- ³⁶ *Csongrádi Lap*, 1896. január 19. VI. évf. 3. szám, 2. old.
- ³⁷ *Csongrádi Lap*, 1902. május 18. XII. évf. 20. szám, 2. old.
- ³⁸ *Csongrádi Újság*, 1914. június 7. XII. évf. 24. szám, 2. old. Részleteiben lásd: Gyöngyössi 2014.
- ³⁹ *Csongrádi Lap*, 1898. június 12. VIII. évf. 24. szám, 2. old.
- ⁴⁰ *Csongrádi Lap* 1911. október 15. XXI. évf. 41. szám, 2. old.
- ⁴¹ A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.
- ⁴² *Csongrád Újság*, 1927. november 11. VI. évf. 137. szám, 1-2. old.
- ⁴³ *Csongrádi Újság*, 1928. február 2. VI. évf. 15. szám, 1-2. old.
- ⁴⁴ *Csongrádi Újság*, 1907. június 2. V. évf. 22. szám, 2. old.
- ⁴⁵ *Csongrádi Újság*, 1906. december 8. IV. évf. 50. szám, 3. old.
- ⁴⁶ Molnár József szíves közlése, 2016. február 5.
- ⁴⁷ 1953. augusztus 2. A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.
- ⁴⁸ Dudás 2000a. 106.
- ⁴⁹ 1954. április 18. A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.
- ⁵⁰ A templom 1948–50-ból fennmaradt hirdetőkönyvéből kiderül, hogy az Élő Rózsafüzér imacsoportok a Belsővárosban többnyire utcánként szerveződtek. Külön csoport volt a Justh Gyula, Apponyi, Gyökér és Gyík utcákban, de bejegyezték „belvárosi csoportot”, „Donkáné” és a dékányasszony (helyi társulati vezető) imakoszorúját is. (Ld. a Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében). Decemberben rendszeresen felelevenítették a Szent Család szálláskeresését. Az 1930-as években végzett lourdes-i ájtatosságra az 1980-as években is emlékeztek. Szűcs Judit szíves közlése.
- ⁵¹ 1951. Pünkösddvasárnap, A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.
- ⁵² „Megdöbbenéssel hallok, hogy gyakori templombajárók között is vannak, kik nem akarják a kényszerítő helyzetet megérteni. Csak úgy tudjuk a tanyákat ellátni, ha a belvárosi miséző is tanyára megy. A tanyák ellátása viszont fontos. Egyrészt a tanyákról sokkal nehezebb a nagytemplomig eljönni, mint a Belvárosból a nagytemplomba kimenni. Másrészt a tanyai miséken rendszerint többen vesznek részt, mint az itteni szentmisén.” 1950. június 25. A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.
- ⁵³ NPI Historia Domus II. kötet, 138–140.
- ⁵⁴ A Nagyboldogasszony-templom búcsújáról részletesebben lásd Vass Erika írását a csongrádi Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum Néprajzi Adattárában (Vass Erika: Csongrádi búcsú. 1995. 17–2008, 36–2010).
- ⁵⁵ MNL CsML CsL Dudás Lajos hagyatéka, 22.d Sohlya Antal cikke az *Idők Tanújában* (1862. augusztus 27).
- ⁵⁶ MNL CsML CsL Dudás Lajos hagyatéka, 22.d Sohlya Antal cikke az *Idők Tanújában* (1862. augusztus 27).
- ⁵⁷ *Csongrádi Lap*, 1897. augusztus 22. VII. évf. 34. szám, 1. old.
- ⁵⁸ *Csongrádi Újság*, 1905. augusztus 20. III. évf. 34. szám 3. old.
- ⁵⁹ 1953. augusztus 2. A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.
- ⁶⁰ Vary 1874. 120.
- ⁶¹ VPL APar. Cs. 1891. február 21. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.
- ⁶² „Minden nap reggel, délben este, misék előtt jeladásul, mise alatt úrfelmutatáskor, liberás misében úrfelmutatás után 5 percig, temetés alkalmával; processzió ha indul a községből, ha búcsúok érkeznek; vihar elejébe, tűz, árvíz, egyéb veszedelem idején.” Ld. Pogonyi 1908. 93–97.
- ⁶³ VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. Keviczky György dátum nélküli levele a váci püspöknek.
- ⁶⁴ Bővebben lásd: Gyöngyössi 2014. 163.
- ⁶⁵ *Vers*: Egy vers a harangok megcsendítésének egy, megszakítás nélküli 'egysége'.
- ⁶⁶ VPL APar. Cs. 1855. június 1. Bernát Ferenc levele a váci püspöknek.
- ⁶⁷ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1867. március 16. jk. 119. sz.
- ⁶⁸ VPL APar. Cs. 1878. június 8. Szvoboda József levele a váci püspöknek.
- ⁶⁹ „Az ide való szokás szerint hétfőn és szerdán reggel mise után van a rendes ideje az eskettetésnek”. VPL APriv. Mátyus János 1823. július 10. tanúkihallgatási jegyzőkönyv, Takáts Jakab vallomása.
- ⁷⁰ VPL APriv. Mátyus 1825. január 12. A csongrádi bírák panaszlevelének kivizsgálási jegyzőkönyve.
- ⁷¹ VPL APriv. Mátyus 1825. január 12. A csongrádi bírák panaszlevelének kivizsgálási jegyzőkönyve. Szabó István másodbíró vallomása.
- ⁷² MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1859. június 1. jk. 146. sz.
- ⁷³ MNL CsML CsL Tanácsi Iratok, 1865. augusztus 26. jk. 398. sz.
- ⁷⁴ Tari 1977. 12.
- ⁷⁵ NPI Canonica Visitatio 1824. Parochia Origo.
- ⁷⁶ Török Istvánné csongrádi asszony halála után 50 forintot hagyott a belsővárosi templom javára. Az összeget a plébános megkapta, ám a kurátorhoz már nem juttatta

- el. Ld. VPL APriv. Mátyus János, 1826. február 4. kihallgatási jegyzőkönyv, Mészáros Imre vallomása.
- ⁷⁷ VPL APriv. Mátyus János, 1825. január 12. A csongrádi bírák panaszlevelének kivizsgálása, Tóth István nótárius vallomása
- ⁷⁸ MNL CsML CsL Tanácsíratok, 1879. Töredék feljegyzések Tari János templomgondnok számadásainak hátulján.
- ⁷⁹ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1856. szeptember 5. jk. 403. sz.
- ⁸⁰ NPI Anyakönyvek, Születési anyakönyv: 1820. december 9; Halotti anyakönyv: 1893. december 5.
- ⁸¹ MNL CsML CsL Jegyzőkönyvek, 1863. november 14. jk.
- ⁸² 1876-ban például 73 alkalommal rendelték harangozást a Szent Rókus-templomban. MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, Tari János számadása 1876.
- ⁸³ MNL CsML CsL Tanácsíratok, 1879. Töredék feljegyzések Tari János templomgondnok számadásainak hátulján.
- ⁸⁴ MNL CsML CsL Tanácsíratok, 1879. január 22. Tari János levele.
- ⁸⁵ NPI A Szent Rókus-templom leltára, 1885. Tari Jánosné további adományairól lásd: NPI Historia Domus I. kötet, 113.
- ⁸⁶ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1878. július 1. jk. 59. sz.
- ⁸⁷ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1881. október 22. Csajka Lajos segédlelkész levele a csongrádi bírónak.
- ⁸⁸ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1881. december 29. A belsővárosi lakosok kérelme.
- ⁸⁹ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1882. január 10. jk. 8. sz.
- ⁹⁰ NPI Historia Domus I. kötet, 199.
- ⁹¹ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1885. december 23. jk. 94. sz.
- ⁹² VPL APar. Cs. 1891. február 21. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.
- ⁹³ *Csongrádi Közlöny*, 1896. szeptember 20. III. évf. 38. szám, 4. old.
- ⁹⁴ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1894. október 4. Balogh Énok levele a községi előljáráságnak.
- ⁹⁵ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1894. okt. 24. jk. 287. sz.
- ⁹⁶ *Csongrádi Közlöny*, 1895. szeptember 15. II. évf. 37. szám, 3. old.
- ⁹⁷ *Csongrádi Újság*, 1903. november 15. I. évf. 4. szám, 3. old.
- ⁹⁸ NPI 1908. május 21. Jegyzőkönyvi kivonat.
- ⁹⁹ NPI 1909. november 11. Plébánosi levelezés.
- ¹⁰⁰ NPI 1908. május 21. Jegyzőkönyvi kivonat.
- ¹⁰¹ MNL CsML CsL Polgármesteri Iratok, 1922. február 6.
- ¹⁰² NPI 1955. november 1-jén keltezett költségkimutató.
- ¹⁰³ MNL CsML CsL Dudás Lajos hagyatéka, 22. doboz „kántorok” mappa. Forgó Tilda levele.
- ¹⁰⁴ Gát 2006. 162.
- ¹⁰⁵ Dudás (kézirat) 1997. 5. Forrása: Tari 1977. 13.
- ¹⁰⁶ *Tiszavidék*, 1892. augusztus 7. III. évf. 33. szám, 2. old.
- ¹⁰⁷ *Csongrádi Újság*, 1912. december 29. X. évf. 52. szám, 2. old.
- ¹⁰⁸ Gát 2006. 163.
- ¹⁰⁹ „Az 1950-es évek közepén sokszor jártam Vincze néni-nél. Salátát, petrezselyemzöldet és zöldhagymát vásároltam nála. Beszédes néni volt, és az egyik alkalommal elmondta, hogy az ő háza volt anno a templomhoz tartozó plébániaépület. A nyitott folyosón volt egy pinceajtó. A pincéből út vezetett a templom alá, egy darabig. Kikönyörögtem, hogy menjek le megnézni. Úgy emlékszem, hogy a pincéből egy 8-10 méteres út indult, a végén om-lással. Néhai Dr. Eke Károly képviselő úr szeretete volna azt feltárni, mert nagy valószínűséggel a templom alatt templom van. Ő temetkezési helynek szerette volna, mint lokálpatrióta.” Varjúné Erzsébet szíves közlése, 2016. március 22.

A tanulmányok szerzői

Bara Júlia (1985) PhD. Egyetemi tanulmányait Kolozsváron, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem és Budapesten, a Közép-európai Egyetemen (CEU) folytatta. Kolozsváron a történelem és művészettörténetész alapképzési szak elvégzése után kulturális örökségvédelem diplomát szerzett. 2013-ban védte meg doktori disszertációját. Ezt követően, főként a Károlyi család építkezéseire és műpártolói tevékenységére irányuló kutatásait Budapesten folytatta. 2014-ben történelem szakos oklevelet szerzett a Közép-európai Egyetemen. 2014 szeptemberétől az MTA BTK Művészettörténeti Intézet munkatársa. Főbb publikációi: *Joseph Bittheuser (1755–1828), a Károlyi család uradalmi építésének tevékenysége Szatmár megyében* (2016); *Funeral Traditions of the Hungarian Aristocracy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries: An Overview; "Regnavit Alexander et mortuus est." The Funeral Ceremony of Sándor Károlyi in 1744 and its Art Historical Aspects* (2013).

Béres Mária (1959) PhD. Régész diplomáját és történelem–magyar szakos középiskolai tanári végzettségét 1983/1988-ban szerezte a szegedi József Attila Tudományegyetemen, majd ugyanitt 1987-ben egyetemi doktori címét. 1994-ben a Budapesti Műszaki Egyetemen műemlékvédelmi szakmérnökké avatták, 2003-ban az ELTE PhD Régészeti Doktori Iskola hallgatójaként Budapesten védte meg doktori értekezését. A Móra Ferenc Múzeum régésze, a Kulturális Örökségvédelmi Igazgatóság Dél-Alföldi Regionális Irodájának vezetője, majd a szentesi Koszta József Múzeum régész-igazgatója. Érdeklődésének középpontjában az Árpád-kori települések kialakulása és változása, mozgásuknak vizsgálata áll. Főbb publikációi: *Az óföldedeáki temető üzenete* (2005), *Cölöpvázás szarmata kori épületek a szatymazi határban* (2005).

Gyöngyössy Orsolya (1985) PhD. Néprajz és filozófia szakos bölcsész diplomáját 2008-ban szerezte Szegeden. 2014-ben ugyanitt, a Történettudományi Doktori Iskola hallgatójaként védte meg doktori értekezését. Jelenleg az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport munkatársa. Érdeklődésének középpontjában az alsópapság és a templomszolgák társadalmi szerepe, a szenttisztelet, szent látomások, halotti búcsúztatók, temetkezési szokások és vallási társulatok állnak. Főbb publikációi: *„Adom végbúcsúzásom, a legutolsó szólásom” Knapék Dezső halotti búcsúztatói, Csanytelek* (2010); *Plébánia és társadalom. A római katolikus alsópapság és a laikus templomszolgák társadalmi szerepe Csongrádon a 19. század második felében* (2014).

Kelemen Éva (1969) PhD. Földrajz tanár és tájvédő geográfus diplomáját 1999-ban szerezte Debrecenben. 2012-ben a Debreceni Egyetem Földtudományok Doktori Iskola hallgatójaként védte meg doktori értekezését. Jelenleg a Nemzeti Művelődési Intézet Heves megyei irodájának munkatársa. Érdeklődésének középpontjában a történeti építőanyagok természettudományos vizsgálata, azok régészeti aspektusa, valamint a táj- és településtörténeti földrajz áll. Főbb publikációi: *Szegvár–Sáp, Kontrapart (Csongrád megye) Régészeti építőanyagának archeometriai vizsgálatáról* (2012); *A Hódmezővásárhely–csomorkányi romtemplom vizsgálatának archeometriai eredményei* (2008).